

A mezőgazdaság átalakulása Sárváron (1890-1914) (folytatás)

A mezőgazdasági munkaerő

A dualizmus második felében a gazdaság átalakulása következtében tovább csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztattak aránya. Az agrárnépesség 1890-ben még a népesség 72,8 %-át alkotta, 1900-ban 69,7 %-át¹, 1910-ben pedig 64,9 %-át.²

A mezőgazdasági népesség százalékos aránya (1900-1910)

	Összes népesség népesség	Mezőgazdasági népesség	
		1900 ³	1910 ⁴
Sárvár	100,0	22,9	15,6
Péntekfalva	100,0	51,8	27,4
Sár	100,0	89,5	54,8

A mezőgazdasági kereső népesség belső szerkezete is átalakult 1900-1910 között.

A mezőgazdasági keresők struktúrája (fő) (1900⁵ – 1910⁶)

	Önálló birtokos	Segítő családba g	Cseléd	Mezőgaz- -dasági munkás	Össz esen
Sárvár 1900	63	53	100	255	471
1910	88	27	79	157	351

	1910	3	29	56	84
Péntekfalu	1900	-	33	15	48
	1910	-	5	48	53
Sár	1900	-	57	18	75
	1910		23	44	67

* Katasztrális hold

A lakosság növekedésével párhuzamosan a birtokok száma egyre kevesebb, és egyúttal egyre kisebb földterülettel rendelkeztek a gazdák. A nagyközség lakosságának természetes növekedése miatt növekvő számú birtokos népességet egyre kisebb földterületeknek kellett volna eltartani. A birtokok aprózódásáról pontosabb képet mutat egy részletesebb birtoktagozódási statisztika.

A sárvári birtokosok részletes birtokviszonyai 1910-ben¹¹

Birtoknagyság (kh)	Birtokosok száma		Mezőgazdasági népesség	
	fő	%	fő	%
100 kh felett	3	3,4	16	4,9
50-100	1	1,1	10	3,1
20-50	8	9,1	3,6	11,0
10-20	20	22,7	75	22,9
5-10	24	27,3	87	26,6
5 kh alatt	32	36,4	103	31,5
Összesen	88	100,0	327	100,0

Az adatsor szélsőséges birtokmegoszlásról tanúskodik. A birtokmegoszlásban két pólus fedezhető fel. Az egyik pólus a nagyobb birtokosok, akik szám szerint kevesen voltak, de sok föld halmozó-

dott fel a kezükben. Sárváron és mellékközségeiben 1895-ben elke-
 rülő 100 holdon felüli öt gazdaság az öt település termőterületének
 28,5 %-át (1827 kh) foglalta magába.¹² A másik pólust a kisgazda-
 ságok képviselték. A 10 holdnál kisebb birtokot birtokló gazdák
 1910-ben Sárváron a birtokosok 63,7 %-át alkották. Közöttük talál-
 juk a szegényparasztság rétegét. Az 5-10 kh között, s részben az 5
 hold alatti földterülettel rendelkezők alkották a kisparasztságot,
 akiknek földjei még fedezték a család szükségleteit, de gyakran
 kellett bér munkát vállalni. A törpebirtokosok, amelyek legfeljebb 1
 kh földet birtokoltak már rendszeres bér munkára szorultak, föld-
 jükből megélni nem tudtak.¹³

A századfordulón a sárvári parasztság egyre inkább elszegénye-
 dett. Kevés tőkeerős gazdaság alakult ki. A kisbirtokok a parasztság
 számára, a korlátozott munkaalkalmak a napszámosok számára
 tették nehezzé a megélhetést a mezőgazdaságból.

A sárvári példa az ország többi településére is igaz volt, viszont
 a nagyközség és a szomszédos falvak azon szerencsés települések
 közé tartoztak, ahol a mezőgazdaságban felesleges munkaerőnek
 nem az elvándorlásban és a kivándorlásban kellett kiutat keresni
 szorult helyzetéből, hanem a tőkés iparfejlődés adott új munkát
 nekik.

A földművelés

A sárvári földek művelési ágankénti megoszlásában 1895-1920
 között további változások történtek.

Sárvár területének megoszlása művelési ágak szerint¹⁴

		Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Lege- lő	Erdő	Műve- letlen	Össze- sen
189	kh	3909	84	930	68	199	785	407	6382

5									
	%	61,3	1,3	14,6	1,1	3,1	12,3	6,3	100,0
1920	kh	3844	117	961	137	137	732	527	6352
	%	60,5	1,8	15,1	2,2	2,2	11,5	8,3	100,0

A művelési ágak arányában nagy változás nem állott be 25 éve alatt, viszont néhány kisebb módosulás történt. A szántók területe 65 katasztrális holddal csökkent, amely területen részben kertek, részben a lakosság növekedése miatt házhelyek létesültek. A rétek területe ugyan 31 holddal nőtt, de ez nem arányos a legelők 62 holdas csökkenésével. A belteljessé váló állattenyésztés takarmányigényeit tehát a rétek hozama mellett a szántóföldi takarmány termesztésével kellett kielégíteni. A szőlő termőterület gombabetegségek miatt már 1895 óta csökkent. Sárváron ennek ellenére a megyében jelentős szőlő termőterület maradt, mert a nagyközségen kívül csak Nyugat-Vas megyében Kőszeg- Rohonc vidékén, a Vashegyen, délen a muraszombati és vasvári járásban foglalkoztak a termesztésével.¹⁵

A mezőgazdaságot a váltórendszer uralta. Vas megyében volt az országban a legalacsonyabb az ugar aránya 1895-ben (3,3 %).¹⁶ A talajerő pótlására pedig a szerves trágya mellett a századvégtől kezdve használtak műtrágyát. A hazai és ausztriai gyárakból 1895-ben 1100 mázsa műtrágya érkezett vasúton Sárvárra.¹⁷

A cukorgyárnak köszönhetően a század végén a helyi mezőgazdaságban a gabonafélék, kukorica, burgonya, takarmányrépa és a takarmánynövények¹⁸ mellett ipari növényként megjelent a cukorrépa. A gyár felépítése előtt 1894-ben a sárvári termelők 1635 katasztrális hold területen vállalták a cukorrépa termesztését.¹⁹

Korszerű erdőgazdálkodást az uradalom folytatott. Lajos (1845-1921) bajor királyi herceg kezdeményezésére az 1880-as években

kezdődött el a legeltetésekben tönkrement erdők revíziója. A sárvári erdőket 40 éves forgóban használták, ami azt jelentette, hogy megvárták, míg a közepes erdőből százerdő növekszik, s ezt követően lehetett a faállományt gazdasági célra felhasználni.²⁰

Az állattenyésztés

A nagyközség és a mellékközségekben 1895-1911 között a lakosság létszámának emelkedésével párhuzamosan az állatlétszám növekedett. A szarvasmarha, ló, sertés tartása volt a legjellemzőbb.

Az állatállomány és létszáma (1895²¹ – 1911²²)

		Sárvár	Péntekfalva	Sár	Összesen
Szarvasmarha	1895	574	219	516	1309
	1911	405	224	551	1180
Sertés	1895	848	320	138	1306
	1911	1345	387	189	1921
Ló	1895	279	34	26	339
	1911	326	50	48	424

A szarvasmarha állomány Sárváron jelentkező csökkenése mögött az átalakuló gazdaság áll. A szarvasmarha elsősorban a kisbirtokok (100 kh alatt) állata volt. A hazai állomány 77 %-át 1895-ben a paraszti gazdaságok tenyésztették.²³ Sárváron alacsonyabb volt az arány, mert itt a szarvasmarhák 29 %-a a 100 kh feletti két gazdaság birtokán él.²⁴ A birtokok feldarabolásával, a lakosság foglalkozási árstrukturálódásával az egykori állomány létszáma csökkent. Igavonó erejükre is kevesebb szükség lett emiatt, amit jól mutat, hogy 1895-ben az öt településen 173 ökör és tehén fogatot számláltak meg, addig 1911-ben már csak 153 darabot.²⁵

A fogatok apadásában Sárváré volt a vezető szerep, mert az állomány a többi községben nőtt (Péntekfalu +2,2 %, Sár +7,2 %). A mellékközségek paraszti népessége 1910-ben is felülmúlta Sárvá-rét.

A szarvasmarha húsát étkezési célokra is felhasználták. A hízla-lás során felhasználták a cukorgyár által a cukorrépáért adott me-laszt és répaszeletet.²⁶ A tenyésztésben a tej is fontos tényezőnek számított. A századforduló után az uradalomban egy tehén éves tejátlaga 2360 liter volt.²⁷ A tejet az uradalom a Sárvár melletti Újmajorban és a Káld melletti Pusztaláncon dolgozta fel. A tej 32 %-ból vajat, s 45 %-ból sajtot készítettek.²⁸ A hazai forgalmazás mellett Sárvárról Hannersdorfba is szállítottak teavaját.²⁹

A növekvő sertésállomány a gyarapodó lakosság húsigényét fe-dezte. A népesség Sárvár, Vármellék, Tizenháromváros községek-ben 1890-1910 között 40 %-kal nőtt,³⁰ addig a sertésállomány eh-hez hasonló nagyságú, 37 %-os bővülést mutatott.

A ló szerepe a vasút ellenére a szállításban, ha csökkenő mér-tékben is, de fennmaradt. Ezt bizonyítja az 1890-1914 között létre-jött 31 bérkocsi vállalkozás Sárváron. A falvak lóállományának növekedése mögött azonban a nagyközség elmaradt a fejlődése miatt, de változatlanul itt tartották a legtöbbet, ami azonban nem a kigazdaságoknak, hanem az uradalmi ménesnek köszönhető.

A sárvári ménes 1892-ben 170-180,³¹ 1907-ben 273 lovat számlált, s a nagyközség lóállományának több mint felét tette ki. A ménest 1803-ban Ferdinánd (1754-1806) főherceg alapította, aki Mezőhegyesről, Mecklenburgból és Angliából hozott kancákat. A tenyésztés két irányú volt. A fedezőmének nevelése mellett háts és kocsiló tenyésztését biztosította.³² A telivérek kiváló lovak voltak, gyakran megállták helyüket a versenypályákon. Az 1890-es évek-

ben olyan vélemény is elhangzott, amelyik a megye legjobb ménésének tartotta a sárvárit.³³ A nóri vagy nehézlovak pedig a gazdasági igavonásra lettek nevelve.³⁴ Az uradalom a község lónemesítéséhez hozzájárult, mert apaállatait a gazdák rendelkezésére bocsátotta a fedezésre.³⁵

A juhtenyésztés már nem jellemezte 1895-ben a gyapjú kedvezőtlen értékesítése miatt a sárvári gazdaságokat. Mária Terézia (1849-1919) főhercegnő uradalmának Sárváron kívüli gazdaságai még 1892-ben 2411 juhot tartottak,³⁶ de 1907-re itt is leapadt az állomány nullára.³⁷

A háztartások a családok hús- és tojásellátására megközelítőleg 8000 tyúkot tartottak 1895-ben Sárváron és mellékközségeiben.

JEGYZETEK

1. A Magyar Szent Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. III. rész (továbbiakban: r.). A népesség részletes leírása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat (továbbiakban: MSK. Ús.) 5. kötet (továbbiakban: k.). Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: MKKSH.), Bp., 19. Általános jelentés. 32.
2. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. II. r. A népesség foglalkozása és nagyvállalatok községenként. MSK. Ús. 48. k. MKKSH., Bp., 1913. Általános jelentés. 28.
3. A Magyar Szent Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. II. r. A népesség foglalkozása és nagyipari vállalatok községenként. MSK. Ús. 2. k. 286-290.
4. MSK. Ús. 48. k. 126
5. MSK. Ús. 2. k. 287-291.
6. MSK. Ús. 48. k. 127.
7. Berend T. Iván – Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1944. Kossuth Könyvkiadó, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1978. 132-133.
8. Ugyanott (továbbiakban: Uo.) 151.
9. MSK. Ús. 2. k. 287-291.
10. MSK. Ús. 48. k. 127. l.
11. Sárvár monográfiája – Szerkesztette: Horváth Ferenc. Sárvár Város Tanácsa, Szombathely, 1978. 583.
12. A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. II. k. Gazdacímtár. MKKSH., Bp., 1897. 127.
13. Berend T. I. – Szuhay M. 1978. 146-147.
14. Szeibert János: Sárvár monográfiája. Dunántúli Nyomdavállalat Rt., Szombathely, 1926. 68.
15. Éhen Gyula: Vas megye közigazdasági leírása. Megyei monográfiák. 16. Pesti Könyvnyomda Rt., Bp., 1905. 27.

16. Horváth Ferenc: Vas megye közigazdasági állapota a dualizmus korában (1860-1918). I. r. Vasi Szemle. 1980. I. szám. 78.
17. Edvi Illés Sándor: A Magyar Királyi Államvasutak és az üzemükben lévő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai. Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága, Bp., 1896. 465.
18. Sárvár monográfiája. 1978. 489.
19. Naszádos István: 100 éves a sárvári cukorgyár (1895-1995). Magyar Cukor Rt. Sárvári Cukorgyára, Sárvár, 1995. 15.
20. A sárvári uradalom leírása (továbbiakban: A sárvári uradalom...) Stanz János Nyomdája, Sárvár, 1907. 11.
21. Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. A mezőgazdaság fejlődése, s az 1885. évi VIII. törvénycikk alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. MKKSH., Bp., 1897. 223-224.
22. A Magyar Korona Országainak állatszámllálása az 1911. évi február 28-i állapot szerint. MSK. Ús. 41. k. MKKSH., Bp., 1913. 130-133.
23. Magyarország története (1890-1918.) I. k. szerk.: Honák Péter, Mucsi Ferenc. Akadémiai Kiadó Bp., 1978. 334.
24. A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. II. k. 127.
25. Szeibert János: Sárvár monográfiája. 69.
26. Sárvár monográfiája. 1978. 489.
27. A sárvári uradalom... 7.
28. Sárvár monográfiája. 1978. 482.
29. Edvi Illés S. 1896. 427.
30. Sárvár monográfiája. 1978. 464.
31. Sárvár monográfiája. 1978. 476.
32. A sárvári uradalom... 5.
33. Sárvár monográfiája. 1978. 476.
34. A sárvári uradalom... 6.
35. Szeibert János: Sárvár monográfiája. 70
36. Sárvár monográfiája. 1978. 474.
37. A sárvári uradalom... 15. 31.
38. Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. II. k. 224.